

Výuka češtiny v saské Horní Lužici

Jiří Jonák, DZS v Praze

jiri.jonak@dzs.cz

Klíčová slova: výuka češtiny jako cizího jazyka, didaktika, metodika, Lužičtí Srbové, výuka dětí, výuka dospělých, vyslaný učitel češtiny

Key words: teaching Czech as a foreign language, didactics, methodology, the Sorbs, teaching children, teaching adults, seconded Czech teacher

Teaching Czech in the Saxon Upper Lusatia

The article focuses on teaching the Czech language to children, teenagers and adults, especially Sorbs, in Bautzen, Saxony, and its surroundings, which takes place within the framework of the government's Program for the Support of Czech Cultural Heritage Abroad. The text is based on the author's experience as a seconded teacher. He provides basic information concerning Czech studies at the 1st grade of elementary schools, at the gymnasium and in the courses at the Sorbian House in Bautzen, and summarizes his own professional reflection *ibidem*.

Běžného českého návštěvníka Budyšínska, vzdáleného jen několik kilometrů severně od Šluknovského výběžku, může zaskočit hned několik skutečností: za prvé pravděpodobně fakt, že ve venkovských obcích uvnitř pomyslného trojúhelníku Budyšin – Kamenec – Wojerecy (něm. Hoyerswerda) je lužická srbština stále ještě dominantním živým jazykem (ne tak v Budyšině, který je přitom sídlem několika důležitých lužickosrbských institucí). Ještě více potom možná překvapí, že poměrně velký počet Lužických Srbů je schopen buď přímo plynulé komunikace i v češtině, nebo přinejmenším jejího pasivního porozumění. Při bližším ohledání je však vysvětlení nasnadě: Čechy a Lužické Srby pojí staleté setkávání a kulturní a jazyková blízkost¹.

Vyslaný český učitel

Právě s ohledem na posledně výše uvedené vysílá Dům zahraniční spolupráce v rámci *Programu podpory českého kulturního dědictví v zahraničí* učitele češtiny mj. k Lužickým Srbům do Budyšina (Bautzen) a jeho okolí. Český lektorát/působistiště učitele² zde funguje od roku 2004 a autor tohoto textu je v pořadí čtvrtým pedagogem detašovaným na místní pracoviště, zastřešené lužickosrbským jazykovým centrem Witaj³.

Vědomí příslušnosti k malému západoslovanskému národu a znalost jeho řeči jsou v dané oblasti systematicky udržovány mimo jiné zásluhou několika spádových lužickosrbských základních škol⁴. V některých z nich pak díky úzké spolupráci s Witaj a českou stranou probíhá také výuka češtiny: v relativně velké obci Chrósćicy (Crostwitz; těsně přes 1 000 obyvatel) je na *Lužickosrbské škole Jurije Čežky* český jazyk již historicky povinnou (byť nehodnocenou) součástí rozvrhu. V tomto školním

¹ Více o příslušném tématu viz JONÁK, J.: Česká stopa v Horní Lužici. *Krajiny češtiny*. 15, 2023, s. 6–9.

² Nejprve byl do Srbské Lužice vyslán učitel, poté lektor a nyní tam pracuje opět učitel; jedná se o formální zařazení do dvou částí stejného programu.

³ Jeden ze subjektů působících v rámci lužickosrbské národní a kulturní organizace Domowina.

⁴ Lužickou srbštinu se navíc ve formě druhého mateřského jazyka, cizího jazyka či prostřednictvím odpoledního kroužku lze učit i na dalších mateřských, základních a středních školách v regionu, viz Karta 2023 (witaj-sprachzentrum.de).

roce se zde se základy češtiny seznamuje ve třech postupných ročnících (2. až 4.) celkem 60 žáků. V dalších základních školách (Ralbicy, Worklecy, Pančicy-Kukow) je čeština nabízena coby tzv. poskitk, tj. zájmová aktivita/odpolední kroužek. Skupiny čítají šest až deset účastníků, úhrnem se aktuálně jedná o 32 dětí. V budyšinském *Srbském domě* pak probíhají odpolední/večerní kurzy češtiny pro dospělé, které letos navštěvuje 12 účastníků (včetně tří Němců)⁵.

V aktuálním školním roce tedy lektorát/působistiště učitele poskytuje výuku češtiny více než stovce zájemců. Vedle toho jsou kurzy českého jazyka k dispozici rovněž na *Lužickosrbské základní škole* v Budyšině (vyučuje kmenový pedagog) a na *Lužicko-srbském gymnáziu* tamtéž.

Lužickosrbské gymnázium Budyšin

Na osmiletém *Lužickosrbském gymnáziu*, kam nastupuje také řada žáků ze základních škol zmíněných výše, se čeština nepřetržitě vyučuje coby třetí (reálně vlastně čtvrtý, viz dále) povinně volitelný jazyk již od založení školy v roce 1992. Vzhledem ke své specifické situaci studují místní gymnazisté povinně dva mateřské jazyky, lužickou srbštinu a němčinu. Prvním cizím jazykem je pak pro všechny studenty angličtina a v případě druhého cizího jazyka si volí mezi francouzštinou, ruštinou, nebo právě češtinou. Zařazení českého jazyka jako předmětu vzešlo z iniciativy někdejší ředitelky školy (a dnešní frekventantky našich kursů pro dospělé), jež považovala za žádoucí mít v nabídce volitelných jazyků vedle ruštiny další slovanskou řeč.

Druhý cizí jazyk mají studenti povinně tři hodiny týdně od 6. do 10. třídy, nicméně jeho výuka pokračuje i poté a lze z něj maturovat. V případě češtiny tuto možnost ve školním roce 2022/23 využilo 10 zájemců. Maturitní zkouška je pouze ústní a probíhá ve formě patnáctiminutového monologu na zadané téma a následně stejně dlouhé rozpravy se zkoušejícími.

Školu navštěvuje v celkových osmi postupných (5. až 12.) ročnících přibližně 450 studentů a česky se aktuálně učí 144 z nich⁶. Počet zájemců o studium českého jazyka přitom dlouhodobě stoupá a letos poprvé museli být někteří noví uchazeči kvůli naplněnosti kursu (povoleno maximum v jedné třídě je 28 žáků) odmítnuti. Výuku dlouhodobě zajišťují dvě kmenové učitelky, Češka (bohemistka a germanistka) a Němka (bohemistka a rusistka). S ohledem na zvýšený zájem o studium a velikost některých skupin se od tohoto školního roku na hodinách češtiny v 6. a 7. ročníku podílí rovněž (jako jeden z partnerů při tandemové výuce) vyslaný učitel z ČR.

Výuková praxe

Výuka češtiny v Horní Lužici nepředstavuje i pro zkušeného pedagoga zcela rutinní výzvu. Je třeba počítat s dojížděním do různých míst, nepravidelnou pracovní dobou⁷ a vysokými časovými nároky na přípravu, zejména s ohledem na výrazné rozdíly

⁵ Jeden kurz je individuální. Jeden ze studentů navštěvuje paralelně tři kurzy různých úrovní.

⁶ Jako páteří příručka se využívá řada učebnic J. Antošové a kol. *Třesky plesky, uč se česky* (2007), *Uč se česky, je to hezký* (2008) a *Je to hezký umět česky* (2012). Vydavatel všech tří: Dresden. Freistaat Sachsen, Staatsministerium für Kultur.

⁷ Některé dny začíná výuka v 7:40 a končí v 19 hod, přičemž v mezičase má učitel několik delších přestávek.

mezi úrovněmi různých žáků, mezi jejich potřebami a očekáváními i na heterogennost uvnitř studijních skupin. Učitel musí být flexibilní a schopný improvizace. Značně odlišné jsou z hlediska didaktického i z pohledu užitých metod a dynamiky výuky např. individuální kurs s dospělým studentem a výuka ve třetí třídě ZŠ s 25 žáky. Roli hraje také to, že u dětí, které si češtinu vybraly jako zájmový kroužek, a zejména pak u dospělých je téměř bez výjimky dlouhodobým pravidlem studijní entusiasmus a s ním související pozornost a připravenost ke spolupráci. Na škole s povinnou výukou češtiny je motivovanost jednotlivých účastníků nerovnoměrnější a proměnlivější⁸.

Pokud jde o učební pomůcky, u nejmenších dětí (2. a 3. ročník) postupují tematicky a pracují s vybranými kapitolami zejména z řad *Domino – Český jazyk pro malé cizince*⁹ a *Čeština pro malé cizince*¹⁰; zdrojem poutavých a efektivně využitelných aktivit se ukázal být i časopis *Sluníčko*. U žáků 4. ročníku a u dospělých kursistů hovořících jen německy (tj. bez předchozí znalosti jiného slovanského jazyka) mám dobrou zkušenost s učebnicí Lídy Holé *Čeština expres – Start*, u dospělých hovořících lužickosrbsky využívám navazující *Češtinu expres 1, 2, 3*¹¹.

Výuku u mladších žáků doplňuji ad hoc společnou četbou dětské literatury¹² a v menších skupinách také například hraním dvojjazyčných pexes¹³ či skládáním puzzle bohatě zaplněnými obrázky charakterizujícími jednotlivá roční období. Nejúspěšnější aktivitou napříč všemi skupinami je nicméně zpěv českých písniček, a to jak lidových či zlidovělých, tak populárních. Lužičtí Srbové jsou velmi muzikální, navíc mnohé české písně znají, ať už v originálu, nebo v lužickosrbské verzi¹⁴. Všechny texty si detailně překládáme a vysvětlujeme v nich obsažené metaforu či idiomy.

Snažím se nezapomínat ani na seznamování studentů s našimi realitami. U dětí je nikoliv překvapivě nejvděčnějším povídání o Vánocích a Velikonocích, doprovázené zpěvem českých koled. U dospělých pak poměrně do hloubky hovořím rovněž o české (a českosrbské) historii, geografii, kultuře, gastronomii¹⁵, společenské a politické situaci, náboženství; čteme společně články z vlastivědného časopisu *Na cestu* či dílčí kapitoly z knihy M. Szczygiela *Gottland*¹⁶. Žáci se často a rádi ptají a sami spontánně přicházejí s mnoha náměty k diskusím i aktivitám. Právě z podnětu dospělých kursistů se příležitostně společně vydáváme také na krátké výlety do ČR.

Pedagog vyslaný do Budyšina tedy nemá mnoho příležitostí upadnout do rutiny a stereotypu. Jeho práce vyžaduje permanentní (sebe)reflexi, přehodnocování, rozšiřování aktivit, individualizaci výuky, samostudium. Jako protihodnotu pak učitel získává nejen možnost neustrnout a dále se profesionálně rozvíjet, ale i příležitost žít a pracovat v nesmírně zajímavém prostředí Horní Lužice.

⁸ I zde však vysoce převažují průběžně soustředěné a dobře kooperující děti.

⁹ ŠKODOVÁ, S. *Domino – Český jazyk pro malé cizince. Pracovní sešit 1, 2*. Praha: Wolters Kluwer, 2010, 2012.

¹⁰ KOTYKOVÁ, S.; LEJNAROVÁ, I. *Čeština pro malé cizince 1, 2*. Praha: Euromedia Group, 2004, 2005.

¹¹ HOLÁ, L. *Čeština expres – Start*. Praha: Akropolis, 2022. HOLÁ, L.; BOŘILOVÁ, P. *Čeština expres 1, 2, 3*. Praha: Akropolis, 2010, 2011, 2014.

¹² Oblíbená je série POSPÍŠILOVÁ, Z. *Kouzelná třída*. Praha: Bambook, 2023–2024.

¹³ V česko-anglické verzi vydalo řadu edic nakladatelství *Infoa*, Dubicko.

¹⁴ Příkladem posledně uvedených budíž *Já mám koně, vraný koně* či *Andulko Šafářova*.

¹⁵ Poté co jsme se v kurzech v době adventu seznámili s tradičními českými vánočními recepty (viz Vondruška, V. *Církevní rok a lidové obyčaje*. České Budějovice: Dona, 1991), někteří účastníci pokrmy připravili a společně jsme ochutnali.

¹⁶ SZCZYGIEL, M. *Gottland*. Praha: Dokořán – Máj, 2007.